

Кравець А.Ю.

Біополітична інтерпретація типів політичної поведінки: егоїзм, альтруїзм, агресія

Біополітика пропонує власне бачення природи «людини політичної» та її політичної поведінки, яка має декілька типів, що закладені природою: егоїзм, альтруїзм і агресія. За егоїстичного типу поведінки головною метою є індивідуальний інтерес; альтруїзм розуміється як обмеження особистого інтересу на користь загальному; агресія розглядається не як емоція, а як модель поведінки.

Ключові слова: біополітика, «людина політична», політична поведінка.

Биополитика предлагает свое видение природы «человека политического» и его политического поведения, которое имеет несколько типов, заложенных природой: эгоизм, альтруизм и агрессия. При эго-

стическом типе поведения главной целью является индивидуальный интерес; альтруизм понимается как ограничение личного интереса в пользу общего; агрессия рассматривается не как эмоция, а как модель поведения.

Ключевые слова: биополитика, «человек политический», политическое поведение.

Biopolitics offers his vision of the nature of "Homo Politicus" and his political behavior. Proposed three main types: selfishness, altruism and aggression. Selfishness suggests personal interest; altruism – a limitation of self-interest; aggression is not seen as an emotion, but as a model of behavior.

Key words: biopolitics, "Homo politicus", political behavior.

УДК 321.01

Кравець А.Ю.,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології
Дніпропетровського національного
університету імені Олеся Гончара

Актуалізація біополітичної аналітики у сучасній політологічній науці пов'язана з процесом взаємозближення природничого та соціогуманітарного знання, зокрема, біології та політичної науки. Із другої половини ХХ століття у західній політичній науці сформувалася тенденція до переорієнтації наукових досліджень із вивчення політичних систем, інститутів і процесів до аналізу поведінки політичних акторів. Проблематика політичної поведінки є складним феноменом наукового аналізу, адже в біополітичному дискурсі їй досі не вироблено чіткого уявлення про ті фундаментальні характеристики, що лежать в природі «людини політичної», та формують її політичну поведінку.

Серед біополітиків, що займаються проблематикою типологізації політичної поведінки, варто виокремити А. Соміта, С. Петерсена, В. Гамільтона, Д. Кемпбела, Р. Мастерса, Я. і Б. Тулбергів та інших. Однак варто зазначити, що їх погляди мають як спільні риси, так і суттєві відмінності. Відповідно, наукове знання стосовно біополітичної інтерпретації типів політичної поведінки потребує подальшого ретельного аналізу, концептуалізації та систематизації.

У біополітичному середовищі постійно точаться дискусії з приводу того, яка складова частина – генетична чи соціальна – більшою мірою впливає на соціальну та політичну поведінку людини. Головна проблема полягає в тому, що біополітики розділені на декілька груп, які пропонують своє бачення природи «людини політичної» і її поведінки в соціумі й в політиці, що не сприяє цілісності уявлення про цей феномен. Деякі дослідники вважають, що зрозуміти людську поведінку можна тільки за рахунок вивчення її еволюції, а також її порівняння (виявлення спільних) з іншими, близькими до людини видами, наприклад, приматами.

Деякі, навпаки, говорять про те, що тільки людина має свідомість, яка постійно еволюціонує, а отже, соціальні норми, засвоєні в процесі виховання і соціалізації, сьогодні відіграють вирішальну роль у процесі формування поведінки індивіда. Найбільш науково прийнятним, з нашої позиції, є інтеграційний підхід, згідно з яким на політичну і соціальну поведінку «людини політичної» впливають не тільки біологічні чинники: генетична схильність до біологічної адаптації, створення ієрархічних структур, політичного домінування і підкорення, а й соціальні, як то: мова, культура, мораль, що завоюються в процесі соціалізації. При цьому людський мозок виступає центром формування політичної поведінки і усвідомлення «людиною політичною» самої себе і своїх вчинків.

Окрім цього, варто зазначити, що з біополітичної позиції, соціальна та політична поведінка людини має декілька типів, що репрезентуються як в соціальній, так і в політичній сфері. Різні класифікації людської поведінки, у тому числі в межах біополітики, були запропоновані раніше Д. Кемпбелом [8] та Р. Мастерсом [10]. Тулберги пропонують таку класифікацію людської поведінки за мотивами і наслідками: власна вигода, кровна спорідненість, егоїзм, співпраця, альтруїзм. При цьому основним критерієм класифікації виступає «явна особиста користь», тобто те, що людина вважає для себе корисним або вигідним [12]. Таким чином, представники першого типу схильні до накопичення статків, адже метою їх життя є власна вигода. Для представників другого типу найціннішим є родинний зв'язок, а тому вони схильні до формування родинних кланів у бізнесі і політиці. Якщо індивід схильний до компромісів задля досягнення мети, він обере таку модель поведінки, як співпраця. Егоїсти завжди ставлять власне «его» вище вигоди

і родинних зв'язків й репрезентують відповідну поведінку в соціумі і політиці. Людина, основним мотивом вчинків якої є альтруїзм, буде дбати про добробут інших навіть наперекір своїм інтересам.

Тепер про кожен із типів більш детально. Так, поведінка, основана на принципі «власної користі», має спільні риси з егоїстичною поведінкою. У цьому випадку важливо зазначити, що егоїзм важко визначити як чітку та послідовну стратегію поведінки, адже однією з основних проблем є те, що в моральному сенсі егоїзм асоціюється з багатьма речами, які мають негативне забарвлення. Звісно, якщо б всі без винятку люди спрямовували свою діяльність на благо інших, світ став кращим. Але варто зазначити, що дуже часто в процесі повсякденної життєдіяльності люди віддають перевагу власним інтересам, ігноруючи інтереси навколишніх. А тому функціональне визначення власної вигоди звучить як «дії, які призводять до отримання актором вагомих переваг». При цьому варто підкреслити, що таке визначення включає в себе всі дії, що приносять очікувану «чисту вигоду» для актора, незалежно від того, чи вважають їх виправданими або морально допустимими в соціумі чи політичному середовищі.

Другий тип поведінки об'єднує прихильників формування фінансових і політичних кланів за принципом кровної спорідненості. Одним із найгрунтовніших розробників цієї проблематики серед біополітиків є, безперечно, В. Гамільтон. Саме він поклав в основу своїх досліджень «соціальних тварин» (до яких належить і людина) принцип «спорідненого відбору» [9]. Біополітики, як і політантропологі, спробували знайти першопричини такого явища і дійшли висновку, що першоджерело варто шукати у формуванні моральних норм поведінки, згідно з якими допомога дітям й іншим родичам, зазвичай, вважається позитивною характеристикою людини, а то й взагалі загальноприйнятою моделлю поведінки. Проте не варто забувати, що така «допомога» в державному управлінні і політичній сфері має негативне забарвлення, яке проявляється у клановості, кумівстві, протекціонізмі тощо.

Третій тип поведінки – співпраця або співробітництво – має надзвичайне значення для існування суспільства. При цьому вважається, що співробітництво основане на взаємній вигоді, «коли один індивід робить щось корисне для іншого і отримує за це винагороду». Однак і ця група відзначена як позитивними моментами, так і негативними, наприклад, це може бути співробітництво з метою здійснення корупційних дій.

Четвертий тип поведінки – егоїзм. При цьому Тулберги називають його «накопичувальним егоїзмом» [12], а В. Гамільтон характеризує його представників як «егоїстичне стадо» [9]. Важливо зазначити, що в цьому випадку головною метою

є індивідуальний інтерес, а основним інструментом виступає оточення. Як зазначають Тулберги: «Людське суспільство включає в себе безліч дій і інститутів, які можуть бути віднесені до «групового егоїзму». Він включає в себе більшу частину діяльності в людському суспільстві, від невеликих банд до народів, від профспілок до бізнес-підприємств» [12]. При цьому біополітичні дослідження свідчать про те, що існує принаймні один потужний механізм формування і регуляції групової поведінки – це ідеї або цінності, які пропагуються і захищаються групою. При цьому незгодні з ними не допускаються або виключаються із групи. У цьому контексті не можна не згадати виключення з вітчизняних партій певних депутатів з формулюванням «діє у розріз з партійною лінією».

Біополітики наполягають на проведенні чіткої грані між представниками типу «співпраця» і типу «егоїзм», адже іноді їх доволі легко переплутати. Наприклад, якщо дія приносить користь людям однієї й тієї самої професії – це не співпраця, а «накопичувальний егоїзм», адже в цьому випадку група демонструє солідарність і взаємну допомогу тільки по відношенню до тих, хто розділяє їх погляди. Тільки належності до певної групи не достатньо, вирішальне значення має покарання за порушення його норм. А тому, як зазначають Я. і Б. Тулберги, «надважливого значення набуває система відбору групи, яка акумулює людей зі спільними поглядами» [12].

Останій тип поведінки – це альтруїзм. Альтруїзм розглядається як «дії, які не мають на меті отримання особистої або родинної користі» []. Таким чином, такі типи, як «співпраця» і «кровна спорідненість» не мають із цим типом спільних точок перетину. Натомість провести відмінність між альтруїзмом і груповим егоїзмом значно складніше. Цілу низку, наприклад, солдатів-добровольців, які беруть участь у війні, захищаючи свою країну, варто віднести до альтруїстів. Однак не треба забувати про те, що у них існує чітке уявлення про своїх-чужих, чіткі цінності, чітка мета, результатом якої може бути загибель інших людей, а це вже елементи «колективного егоїзму». Ще один приклад – це волонтерство, коли людина купує щось за власний кошт та віддає тим, хто цього потребує. Спірний момент полягає в тому, чи отримує вона при цьому моральне задоволення від таких дій. Якщо так, тоді альтруїстичний акт перетворюється на особисту вигоду, нехай тільки моральну. Наступний приклад – донорство, коли, наприклад, людина віддає іншій свою нирку для того, щоб врятувати життя. Однак знову ж таки, якщо цей акт направлений на родича, це вже не альтруїзм, а «спорідненість». Водночас, коли людина виступає донором крові, вона віддає її незнайомій людині, а отже, цей приклад може бути використаний для ілюстрації альтруїзму.

І тут виникає закономірне запитання: що ж тоді можна вважати альтруїзмом, а що – егоїзмом? Ми погоджуємося з тезою біополітиків про те, що «якщо дія приносить стороннім людям користі більше, ніж самому актору, дія альтруїстична».

Вважається, що термін «альтруїзм» вперше був запропонований О. Контом як протиположність егоїзму. Його основною тезою є: «Живи для інших» [3]. Пізніше І. Бентам і Дж. Міль ввели і розвинули термін «утилітаризм», який дослівно перекладається як «користь». У цьому випадку альтруїзм розуміється як «обмеження особистого інтересу на користь загальному». Але нас більше цікавить теза біополітиків про те, що альтруїзм не є власне людською якістю. За словами Ч. Дарвіна, альтруїзм властивий багатьом видам тварин. Таким чином, людський альтруїзм має біологічні передумови. За словами П. Кропоткіна, «людство проходило в своєму становленні груповий відбір на моральність». А виживали ті групи, у індивідів яких з'являється і закріплюється взаємодопомога як модель поведінки.

Класифікація, запропонована вище, є вельми цікавою, але не повною. Адже існує ще один різновид поведінки, який викликає цікавість біополітиків, – це агресія, без уточнення чи є вона вмотивованою, чи ні. Головна мета – завдати фізичної або моральної шкоди іншим людям. А отже, агресія є шостим типом поведінки в нашій класифікації.

Взагалі феномен агресії цікавить не тільки біополітиків, а й філософів, соціологів, антропологів, психологів та етологів. Проте біополітичний підхід до феномена агресії має свої особливості, адже вона розглядається не як емоція, а як модель (тип) поведінки. При цьому біополітики наголошують на тому, що агресія, як і егоїзм, закладена в людину природою, але може бути приборкана в процесі соціалізації і виховання.

Із біополітичної позиції агресія має різний характер і може бути конструктивною або деструктивною. Одним із перших про це заговорив психоаналітик Е. Фромм. У праці «Анатомія людської деструктивності» він виокремив «доброякісну» (конструктивну) і «злроякісну» (деструктивну) агресію, а також детально проаналізував їх витoki (біологічні, соціальні, психологічні, екзистенціальні) та чисельні форми прояву. «Злроякісна» агресія – це: жорстокі ритуальні практики, спонтанні форми агресії, «деструктивність помсти» (агресивність за мотивами помсти), «деструктивність характеру» (садизм); «екстатична деструктивність» (екстаз під час агресивних дій), «деструктивне поклоніння» (ідеологізація і шанування культу сили і жорстокості) тощо. Добраякісна «псевдоагресія» – це, насамперед, оборонна агресія як фактор біологічної адаптації.

Так звана «добраякісна агресія», за словами біополітиків, є нормальним явищем для суспільної

еволюції. Адже недовірливе ставлення до незнайомих, поділ на «своїх» і «чужих» є універсальним механізмом, властивим як тваринам, так і людям. Нашим предкам рідко доводилося входити в контакт з людьми протилежних поглядів засобами відмінними від зброї, тому наш природний інстинкт – припускати, що кожен, хто не належить до нашої групи, неправий із цієї самої причини. Цей психологічний феномен називається «ілюзією асиметричної проникливості» і пояснює, чому одні соціальні групи вважають себе кращими за інших, а будь-яка політична боротьба зводиться до змагання та нетерпимості [11].

Один із найвідоміших етологів К. Лоренц вважав, що для майбутнього виду завжди вигідно, щоб область проживання завоював найсильніший із двох суперників: «Якщо спеціальні інтереси соціальної організації не вимагають тісного спільного життя, то з цілком зрозумілих причин найбільш сприятливим є по можливості рівномірний розподіл особин виду в життєвому просторі, в якому цей вид може мешкати» [6].

Причиною виникнення агресії є не лише територіальна та групова диференціація, а й боротьба за виживання власних генів. Про це, зокрема, писав етолог Р. Докінз. Дослідник розумів індивідуум як егоїстичну машину, запрограмовану на те, щоб якнайкраще забезпечувати свої гени в цілому. До того ж, на думку Р. Докінза, машини виживання (люди) здатні бути більш агресивними, якщо відносяться до одного і того ж виду. По-перше, це те, що потенційну долю популяції складають шлюбні партнери або притаманні для експлуатації батьки потомків. По-друге, будучи схожими по введенню однакового образу життя, однакового місця проживання – усе це породжувало агресію для збереження власних генів [2].

На думку М. Бутовської, агресія як поведінка людини в соціумі дає змогу зрозуміти, що агресія є інтегративною частиною внутрішньо групових відносин і може траплятися в умовах налагоджених соціальних відносин. Така модель поведінки людей допомагає повністю інтегрувати конкуренцію та кооперацію в рамках одних і тих же відносин [1]. На нашу думку, агресія у таких спільнотах виступає своєрідним тестом на міцність на ті відносини та ту систему цінностей, яка існувала перед конфліктною ситуацією.

Таким чином, можна сказати, що агресія як поведінка людини відгравала важливе значення для становлення гетероієрархічних структур – недемократичних держав, які під час еволюції використовували агресію як інструмент забезпечення виживання виду, а далі – як спосіб владарювати іншими заради власної вигоди.

Не варто забувати про те, що людська поведінка трансформується під впливом еволюції. Так, перехід від принципу «кровної спорідне-

ності», характерного для традиційних соціумів, до найпоширенішого типу поведінки сучасного індивіда – співпраці – відбулося з появою сучасного індустріального суспільства. Кровна спорідненість, егоїзм та співпраця разом складають великий пласт дій, що «балансують між користю і безкорисливістю».

Важливо зазначити, що перші чотири типи поведінки є домінуючими в сучасному суспільстві, тоді як альтруїзм сприймається як схвальний, але все ж таки виняток у повсякденній практичній діяльності людей. Р. Мастерс, як і Гамільтон, наполягає на тому, щоб додати до вищезазначених типів ще й «взаємну шкоду» [10]. Натомість Тулберги не вважають за необхідне включати «взаємну шкоду» до переліку, адже вона може проявлятися в межах групи взаємодії та егоїзму [12].

Таким чином, біополітики пропонують власне бачення «людини політичної» як соціального примату, продукту біологічно-еволюційного розвитку, що має генетичну схильність до формування ієрархічних структур; у природі людини закладена схильність до соціальної ієрархії, соціального та політичного домінування і підкорення; «людину політичну» відрізняє самосвідомість, культура та мораль, що здатні доминувати над генетичними схильностями. А також пропонують власну типологізацію політичної поведінки, яка основана на егоїзмі, альтруїзмі та агресії. Так, поведінка, основана на принципі «власної користі», має спільні риси з егоїстичною поведінкою. За егоїстичного типу поведінки головною метою є індивідуальний інтерес, а основним інструментом його досягнення виступає оточення. Натомість альтруїзм розуміється як обмеження особистого інтересу на користь загальному. Людина, основним мотивом вчинків якої є альтруїзм, буде дбати про добробут інших, навіть наперекір своїм інтересам. Біополітичний підхід до феномена агресії має свої особливості, адже вона розглядається не як емоція, а як модель поведінки. При цьому біополітики напо-

лягають на тому, що агресія, як і егоїзм, закладені в людині природою, але можуть бути приборкані в процесі соціалізації та виховання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бутовская М. Язык тела: природа и культура (эволюционные и кросс-культурные основы невербальной коммуникации человека) / М. Бутовская. – М. : Научный мир, 2004. – 440 с.
2. Докинз Р. Эгоистичный ген / Р. Докинз ; пер. с англ. – М. : АСТ:CORPUS, 2013. – 512 с.
3. Конт О. Дух позитивной философии / О. Конт ; пер. с фр. И. Шапиро. – Ростов на Дону : Феникс, 2003. – 256 с.
4. Кропоткин П. Взаимная помощь как фактор эволюции / П. Кропоткин. – Петербург : Товарищество «Знание», 1907. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://iph.ras.ru/elib/Kropotkin_Vzaimopom.html.
5. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм ; пер. с англ. Э. Телятникова, Т. Панфилова. – Мн. : ООО «Попурри», 1999. – С. 9–10.
6. Лоренц К. Агрессия (так называемое «зло») / К. Лоренц ; пер. с нем. Г. Швейника. – Москва : Прогресс, 1994 – 556 с.
7. Axelrod R. The evolution of co-operation / R. Axelrod, W. Hamilton // Science. – 1981. – Vol. 211. – P. 1390–1396.
8. Campbell D. «The conflict» between biological and social evolution / D. Campbell. – NY : American Psychologist, 1975. – Vol. 30(12). – P.1103–1126.
9. Hamilton W. The genetical evolution of social behavior / W. Hamilton // Journal of Theoretical Biology. – 1964. – Vol. 7. – P. 1–52.
10. Masters R. The biological future of the slate / R. Masters // World Politics. – 1983. – Vol. 35. – P. 161–193.
11. Service E. Primitive Social Organization. – N.Y., 1962 [Electronic resource]. – Access mode : <https://books.google.com>.
12. Tullberg B. A model of actions and norms: an integrated evolutionary perspective on normative ethics and human behavior / B. and J. Tullberg // Peterson S., Somit A. Biology and politics: The cutting edge. – UK : Emerald Group Publishing, 2011 – 231 p.